

מתן קטן חייב לשלם - 1180

שבת דף נו:

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כל האומר יאשיהו חמא - אינו אלא טועה, שנאמר ויעש הישר בעיני ה' וילך בכל דרך דוד אביו אלא מה אני מקיים וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב וגו' - שכל דין שדן מבין שמנה עד שמנה עשרה החזירן להן. שמא תאמר: נטל מזה ונתן לזה - תלמוד לומר בכל מאדו - שנתן להם משלו.

רש"י

מזן שמונה - שישב על כסא מלכותו, לכתוב בן שמונה שנה וגו'. עד בן שמונה עשרה - שמלא חלקיה את הספר, ועיין ודקדק בתורה וזלינהו בכתב ובעל פה, והבין שמא טעה זלינהו.

סור חושן משפט הלכות דיינים סימן ז

קטן פסול לדון וי"א שאינו ראוי לדון עד שיהיה בן י"ח שנים והביא שתי שערות מהא דאמר שמואל כל דין שדן יאשיהו מבן ח' עד י"ח החזיר לבעלי אבל בירוש' מוכח דמן י"ג שנה ומעלה ראוי לדון ואפילו לא הביא ב' שערות אם הוא מפולפל ובקי בחדרי התורה בין שמושיבין אותו עם אחרים בג' או ביחיד מומחה ויאשיהו שהחזיר חומרא יתירא נהג בעצמו שהחזיר מבן י"ג שנה ומעלה. וכתב ה"ר יהודה ברצלוני צ"ע אם הלכה כשמואל דאסר עד י"ח או כרבי אבהו דאמר בירושלמי פחות מבן י"ח ולא הביא ב' שערות כשר לדיני ממונות: מדוע זו חומרא יתירה ביחס לאיזה גיל?

פרישה חושן משפט סימן ז אות (ג) זמה

(ג) ומה שכתב קטן פסול לדון. מקור דין זה נלמד מהכלל (גדה מט ב) דכל הפסול להעיד פסול לדון כמ"ש בסמוך ס"ב וקטן פסול להעיד דממעטינן ליה מדכתב (דברים יז) ועמדו שני האנשים כמ"ש לקמן בסימן כ"ח ולי"ה (ס"א)... וטעם עד י"ח אף דלענין עדות בן שלש עשרה שנה והביא שתי שערות כשר שאני עדות דאשר ראה מגיד מה שאין כן בדין דצריך בינה והשכל ושיהא לו לב אמיץ להציל עשוק מיד עושקו וכשהוא בן שמנה עשרה כבר עומד על פרקו להיות גבר בגוברין וכמ"ש (אבות פ"ה מכ"א) בן שמנה עשרה לחופה....

ב"ח חושן משפט סימן ז אות (ג) קטן

קטן פסול לדון. תימה דבגמרא לא אשכחן דקאמר דפסול לדון גם הרמב"ם לא כתב לגבי דין קטן כלום ואיכא למישמע מתוך מה שכתב פרק (י"ז) [ט"ז] מהלכות עדות (ה"ז) דקטנים פסולים לעדות מן התורה שנאמר בעדים (דברים יז) ועמדו שני האנשים דדוקא בעדות דגלי קרא אבל לדון כשר? וי"ל דסבירא ליה לרבינו מדכתבו התוספות (ב"ק טו א ד"ה אשר) דאשה פסולה לדון מדתנן כל הכשר לדון כשר להעיד ואשה פסולה להעיד משם נמי מוכח בקטן מדפסול להעיד פסול לדון ולהכי אפילו הוא בן עשרים אם לא הביא שתי שערות עדין קטן...

והירושלמי סובר דדבר תורה קטן כשר לדון... לענין לדון דתלי בחכמה ובידיעה אף הקטן אם הוא מפולפל ובקי בחדרי התורה כשר לדון אפילו ביחיד מומחה אלא שצריך שיהא בן י"ג מדרבנן כדי שיהא נראה כגדול דסבורים שכבר הביא שתי שערות ומסתפי מעונש אם יעות הדין...

לירושלמי - מדוע החזיר? ומה הסברא לחלק בין עדות מגיל מצוות לבין האפשרות לדון - עוד קודם? האם מקיים את המצוה לדון?

הערות הגר"ש אלישיב מהדו"ק מסכת שבת דף נו

עמוד ב

מבוי היטב דבעצם מה שדן לא היה שום חסרון אף על גב שהיה קטן, אלא דאח"כ הבין שמא טעה בדינא כדפירש"י וע"כ שב בתשובה, אבל לא על עצם מה שדן בקטנותו... ולפירש"י, והיינו דברש"י מבוי דמה שחזר בתשובה אינו משום עצם מה שדן דין קודם הגיעו לבן י"ח אלא משום דסבר דאז מצאו ודקדקו בס"ת והיה חושש שמא טעה בדין, ע"ש ואמנם י"ל דבמלך ודאי אין חסרון תקיפות ואף בפחות מ"ח ודו"ק.

שו"ת הרא"ש כלל טז סימן א

ושאלת מאין לנו דבן י"ג שנה ויום אחד הוא בר עונשין אבל פחות מכן לא, דע כי ה"ל"מ הוא והוא בכלל שיעורין חציצין ומחיצין שהן הלכה למשה מסיני, דשיעור וקצבה לכל דבר נתן למשה בעל פה...

רמ"א סימן שמוג סעיף א

וקטן שהכה את אביו או עבר שאר עבירות בקטנותו, אף על פי שא"צ תשובה כשיגדל, מ"מ טוב לו שיקבל על עצמו איזה דבר לתשובה ולכפרה, אף על פי שעבר קודם שנעשה בר עונשין (פסקי מהרא"י סי' ס"ב).

באור הגר"א אורח חיים סימן שמוג סעיף א

מ"מ. שבת נ"ו ב' שכל דין כו' ועיין רש"י ב"ק צ"ח ב' ועיין סנהדרין נ"ה ב'. מה נבין מדברי הגר"א לגבי דוגת החיוב של יאשיהו?

שו"ת חלקת יואב מהדורא קמא אורח חיים סימן א

לבאר הא דחרש שוטה וקטן לאו בני מצות נינהו. או הפירוש שאין שום איסור חל קודם הבאת שערות. או דאיסור יש. רק דלאו בני עונשין נינהו.... הנה בזה יש סתירות סוגיות בש"ס...

שו"ת חתם סופר חלק ב (יורה דעה) סימן שיז

ג"ה ונפשו היפה בשאלתו שאלת חכם נידון איש א' הי' לו פרה מבכרת ומכרה לגוי קטן בן ט' שנים בכסף וסטומתא הנוהגת בשוקי בין הסוחרים ועתה ילדה זכר אי נפטרה מן הבכורה אי קנין של גוי קטן מהני להפקיע מקדושת בכורה או לא.

הנה זה לי איזה שנים נשאלתי מרב א' אמ"ש הרמב"ם פ' יו"ד /י' מהלי מלכים ה' ב' וז"ל ולעולם אין עונשי מהן לא קטן ולא חרש ולא שוטה לפי שאין בני מצות עכ"ל והוקשה לו הא לעיל בפ"ט ה' ט' כי שלא נתנו השיעורים אלא לישראל לבד עכ"ל וכבר כ' הרא"ש בתשובה דזמן גדלות לבת י"ב ולבן י"ג שנה והבאת שערות /שערות/ ושיעורן הכל בכלל שיעורין שנאמר הלכה למשה מסיני וכיון שאין שיעורין לב"ג מ"ט יפטר הקטן? והשבתי דודאי אין שום סברה לענוש לתינוק בן יומו והרי אנוס פטור גם בב"ג... אלא קטן שהגיע לפלגות ראובן גדולי חקרי לב ואפ"ה בישראל הל"מ שאין מעשיו כלום עד שיביא ב' שערות אחר שנתיו ואז אפי' אין שכלו זך שאינו יודע להפלות (=לנדור) כל שאינו שוטה שאינו מקרע כסותו וכו' הרי הוא גדול לכל דינו ואמנם ב"ג דלא ניתנה להם שיעורי' כל ששכלו שלם כראוי וכעין בב"ב קנ"ה ע"ב דמסברו ליה ומסבר הוא גדול ופחו' מזה הוא קטן... לכל דיניהם וקניניהם לא ניתן להם שיעורים ומשבאו לכלל דעת דמסברו ל' ומיסבר הרי הוא גדול.

ובנידון שלפנינו אם לא הגיע הקטן לכלל דעת כני"ל פשוט שאין במעשיו כלום... הכא בגוי קטן ובנידון שלפנינו איננו קנין כלל חדא דיפי' כי הגאון קצה"ח בסי' ער"ה דבעכו"ם לא מהני דעת אחרי' מקנה כיון דמטעם זכ"י אתינן עלה ואין זכ"י ולא שליחות לעכו"ם וזה ברור ומוכרח יע"ש... אמנם אם הנער הוא כשיעור בן דעת כני"ל אזי נחשב הוא לגדול ומקחו מקח מן התורה ואי הוה כאן כסף ומשיכה או הקנאת מקום כדרך שמוכרים מבכרת כמבואר סי' ש"ך הוי קניית הקטן הלז מועיל. אך יען לא הי' כאן אלא קנין כסף וסטומתא אף על גב שביארתי במק"א [ע"ל סי' ש"י] כי סטומתא הוא קנין מה"ת ממש וכן משמע מחי' רשב"א גיטין יו"ד /י/ ע"ב ובתשוב' מיוחסת סי' רכ"ה ושם ביארתי דאפי' למי"ד דקנין דרבנן לא מהני לדאורי' היינו משום דאינשי מעולם לא הסכימו לקנין ההיא מדעתם אלא מכח תיקון חכ"ל שגזירתם עלינו דהפקרם הפקר זה י"ל אינו מועיל לדאורי' כיון שלא בהסכמת אנשי העולם נעשה אבל דבר שהסכימו הסוחרים עליו מרצונם הטוב כל דבר שבממון תנאו קיים ואין לפקפק עליו מ"מ הכא מסופק אני כיון שבאמת הנער קטן הוא מאן לימא שהסכימו הסוחרים להקנות ע"י סטומתא (והאנדשלאק) של נער קטן כזה שאין דרך לעסוק עמו במו"מ וגם בדיניהם נקרא (אום מינדיק /קטיין/) פי' עדין לא הגיע להיות איש מסתפק אני אי בתר דיננו הרי לא קנה במשיכה ואי בתר מנהגיהם ודתייהם איננו גדול.

שו"ת חלקת יוצא מנהד"ק אורח חיים סימן א

ולכאורה עלה בדעתו לחלק בין איסור שנוהג בבן נח כמו קטן הבא על הבהמה דבזה שפיר קאמר הש"ס דיש איסור גם לקטן (=ישראל קטן) לפמ"ש"כ החת"ס יו"ד סקפ"ד דב"נ במצות דיחודו גם קטן דינו כגדול יען דקטנותו וגדלותו הוא בכלל שיעורין ואין שיעורין לב"נ. וא"כ גם בישראל בעבירות שב"נ מוזהרין שפיר הדבר אסור לו כמבואר ברש"י סנהדרין נ"ט ע"א ד"ה לזה דישראל במתן תורה להתקדש יצאו ולא להקל.

מנחת חינוך פרשת אחרי מות מצוה קצ אות ה

...מ"מ נלע"ד דהדין אמת וכן לכל הקנינים לב"נ אם הוא בר דעת אף שלא הביא ב' שערות ולא הגיע לכלל י"ג מקחו מקח וממכרו ממכר...

דברי חיים (אור"ח), נזקי ממזון י"א / דברי בן המחבר הרב

מאיר אור"ח

כתב הג"א פרק החובל ב"ק פ"ח רא"ש סי' ט קטן שחבל באחרים חייב לשלם כשיגדיל וכך פירש"י לקמן בהגוזל עצים צח כפ"ה רפרם לרב אשי ששרף שטר חבירו בילדותו ואגבה מיניה גובינא מעלייתא ועיי"ש בישי"ש פ"ח סי' כז דכל הפוסקים חולקים ע"ז דאם אינו בעין מה שגזל פטור ועיין ש"ע חו"מ סי' שמ"ט סעי' ג וברמ"א אור"ח סוף סי' שמג כתב וקטן שהכה אביו או עבר שאר עבירות אף ע"פ שא"צ תשובה כשהגדיל מכל מקום טוב לו שיקבל על עצמו איזה דבר לתשובה ולכפרה אעפ"י שעבר קודם שנעשה בר עונשין ועיי"ש בטו"ז סי' ומג"א סי' ו' ותשובת שבות יעקב חלק חו"מ ח"א סי' קעז בזה.

ויש להעיר בזה לעני"ד אף שהרמ"א כללא כ"ל וכל עבירות בכלל שאינו צריך תשובה מכל מקום יש להוציא מן הכלל הזה

הנך שבע מצוות שבני נח נצטוו עליהם

דהנה הרמב"ם פ"י מהל' מלכים ה"ב כתב לגבי עונשי בני נח וז"ל: ולעולם אין עונשין מהן לא קמין ולא הרש ולא שומה לפי שאינן בני מצות.

ויש להתבונן בדבריו איזה שיעור נותן לב"נ שיבאו לכלל גדלות דהא דבישראל אינו בר עונשין עד שיהיה בן י"ג שנים ויום ויביא שתי שערות הוא מהלכות למשה מסיני כמבואר בתשובת הרא"ש כלל טז סי' א. א"כ זה בישראל הלמ"מ היה אף שהוא חריף בשכלו ויודע ומבין האסור והמותר מכל מקום אינו בר עונשין עד זמן הנ"ל אבל בני נח דלית להו הלמ"מ מניין לנו שאינו בר עונשין עד זמן הנ"ל דוקא דלמא בבציר מהכא סגי ?

וראיתי בספר חתם סופר הבא מן החדש מהגאון המנוח מו"ה משה סופר זצלה"ה יו"ד סי' שי...

והנה מבואר בסנהדרין (דף נט א) דליכא מידי דלישראל שרי ולבן נח אסור, ועיי"ש ברש"י (ד"ה לזה ולזה) שכשיצאו ישראל מכלל בני נח להתקדש יצאו ולא להקל עליהם, ועיין כס"מ (פ"ב הי"א מהלכות רוצח) שהביא משם המכילתא (משפטים פרשה ד) על פסוק וכי יזיד איש על רעהו, וז"ל, להוציא את אחרים, איסי בן עקיבא אומר קודם מתן תורה היינו מוזהרים על שפיכות דמים, לאחר מתן תורה תחת שהוחמרו הוקלו, באמת אמרו פטור מדיני אדם ודין מסור לשמים, עיין שם, חז"ן שאין שום סברא לומר שישראל יצאו במתן תורה מקדושה חמורה לקלה, ואדרבא להתקדש יצאו, ויקשה כמו כן לענין שיעורא דגדלות תחת שהוחמרו הוקלו, קודם מ"ת היה ישראל בר מצות ב"נ מזמן ששכלו זך ויודע ומבין, ואחר מתן תורה הלמ"מ שתליא בשנים וב' שערות אף אם הוא חריף ביותר, וא"כ יצאו בהנך מצות מחמור לקל,

וע"כ צריך לומר כמו כן בזה שפטור מדיני אדם ודין מסור לשמים, מזמן שבא לכלל דעת ויודע ומבין האסור והמותר. ועיין תשובת חכם צבי סי' מ"ט (וסי' נ).

ולפי זה קשה על הרמ"א דסתם בזה וכייל כל עבירות שעבר שא"צ תשובה כשיגדיל, ד"ל בהנך שבע מצות שבני נח נצטוו עליהם יש לישראל כמו כן עונש בדיני שמים מזמן שיודע ומבין ושכלו זך, כמו שקודם מ"ת היינו בני מצות הללו קודם זמן הגדלות, וממילא צריך תשובה וכפרה כשיגדיל, והנה גזל ומזיק הוא ממצות שבני נח נצטוו עליו ג"כ, ובין אדם לחבירו עיקר התשובה הוא לפייס חבירו ולשלם לו ההיזק, ואף למ"ש רש"י עירובין (דף סב. ד"ה לא ניתך) דב"נ הואיל דנהרג אינו משלם מכל מקום בישראל ל"ש זאת, ועיין תשובת שבות יעקב שם, וזכרון יוסף (סי' ו) ובדברי רש"י מסי' נזיר דף כ"ט (ע"ב ד"ה ור' יוסף) וצ"ע בזה.

תשובות והנהגות כרך ד סימן שה

לפי המקובל הזיק או גנב בקטנותו אינו מחוייב לשלם ואפילו כשהגדיל. אמנם כשנעייך בדבר נראה שאין זה ברור כלל, ולפעמים מצוי שחייב מעיקר הדין כשהגדיל וכמו שנבאר. בב"ק צח: לענין השורף שטר של חבירו אמר אמימר למאן דדאין דינא דגרמי מגבי ביה דמי שטרא מעליא וכו', הוה עובדא וכפ"ה רפרם לרב אשי ואגביה ביה כי כשורא לצלמא, ופירש רש"י ששרף בילדותו, ומשמע שקטן שהזיק כופין אותו לשלם כשהגדיל, וכן פוסק בהגהות אשר"י שם בשם רש"י.

ומיהו עדיין אינו ראייה לעיקר הדין, דהא לפניו משורת הדין ודאי חייבין לשלם מה שהזיק, ובפרט לת"ח כרב אשי, וברמ"א בחו"מ י"ב (סעיף ב) מביא מחלוקת אם כופין על לפניו משורת הדין, אבל בת"ח נראה ודאי דכופין ע"ש באחרונים, וכאן שפיר יש לומר דכפו אותו מצד לפניו משורת הדין. (ועיין במ"ב סוסי"י שמ"ג שהביא (ט"ז ח"א גר"א) דלפנים משורת הדין חייב הקטן לשלם מה שהזיק).

ולדינא מפורש בש"ע סי' צ"ו (סעיף ג) שפטור גם כשהגדיל, והיינו טעמא לא מיבעיא אם חיוב מזיק הוא רק משום דין התורה, א"כ קטן פטור, אלא אפילו אם נימא דמזיק אינו בגדר מלוה הכתובה בתורה כיון דמסברא יש לחייבו, מ"מ לקטן לא שייך עליו שום חיובים, ולא נתחייב מעולם.

אמנם בלוח הקטן מבואר ברמב"ם הלכות מלוה ולוה (פכ"י ה"י) דקטן שלוח חיוב לפרוע כשהגדיל, ובמ"מ שם דמירי שלוח כשהיה בגיל פעוטות שממכרן ממכר, ועיין בשו"ע חו"מ סי' רל"ה שמובא ב' דעות אם קטן שלוח חיוב לשלם כשהגדיל, ויש מי שמחלק שרק אם לווה לצורך מזונותיו חייב לשלם ע"ש. וע"ש דלסמ"ע משהגיע לעונת הפעוטות לכר"ע חיוב, והמחלוקת היא כשלא הגיע לעונת הפעוטות. וע"ע שם בנו"כ מש"כ בזה. ודעת הסוברים דגם כשעדיין לא הגיע לעונת הפעוטות חייב לשלם צריכה ביאור, דהרי אינו בר דעת כלל ואין בו תקנת הפעוטות ואמאי יתחייב על הלואתו.

ולכאורה נראה לפרש דמה שקטן שחבל או הזיק פטור גם כשהגדיל, היינו כיון שאין לו הנאה וכל הנידון לחייבו הוא רק מדין "מזיק", בזה אין מחייבין אותו על מעשיו, דחש"ו אין מעשיו מחייבין אותו כלום,

אבל כשנהנה, דהיינו שלוח והיה לו כסף עם אפשרות להוציאו לכל הנאותיו, שאז אין הנידון לחייבו בתורת מזיק אלא משום "נהנה", שזה גם באונס גמור ממש חייב, שאין זה מגדרי מזיק אלא מגדר "ממוני גבך", וזה שייך גם בקטן ושפיר יתחייב כשיגדיל, ולפי זה גם קטן צריך לשלם על הנאותיו, משא"כ בגזל אף שהיה החפץ הגזול אצלו לא אמרינן דחשיב שנהנה מעצם העובדה שהחפץ היה ברשותו, כיון שאסור לו ליהנות מהחפץ הגזול ומוציאין אותו מידו, לכן אינו בתורת "נהנה" אלא דינו כמזיק ואין חיוב גם כשהגדיל.

(ויש לעיין לדעת המנחת חינוך שקטן יהודי חייב בשבע מצוות כקטן של עכו"ם, שהרי אמרי בגמ' לא מצינו דבר שלעכו"ם אסור ולישראל שרי (חולין לג א), וא"כ איסור גזל דעכו"ם מוזהר עליו ואפילו קטן שלהם, ישראל לא גרע מב"נ, ואף שאין חיוב מיתה לדידן, מ"מ איסורא איכא, ועיין רש"י ותוס' בע"ז ע"א: (ד"ה ב"ג) דפשיטא שב"נ חייב נמי להשיב ואין לו רשות להחזיק אצלו את מה שגזל, והוא הדין לכאורה אם הגזילה אינה בעין שחייב לשלם את דמיה, ואם כן מדין זה קטן שיש לו דעת, שבגיל זה אנו מחייבים ב"נ במצוות דידהו, ראוי לחייבו כשגנב להחזיר דמיו כב"נ. ועיין היטב ב"נחל יצחק" סי' ז' ענף ד' ובמהרש"ם ח"ב סי' רמ"ז ובאבני נזר יו"ד ש"י"ג. ואני מסופק עוד אם בן נח מוזהר על איסור מזיק, והרמב"ם סתם בפ"ט דמלכים (ה"ט) שב"נ חייב על גזל ולא הביא במזיק שחייב, ועיין טור (שע"ח) "כשם שאסור לגזול כך אסור להזיק" משמע שמזיק הוא בגדר גזל, ולפי"ז לכי"נ מוזהר גם שלא להזיק, אבל בתוס' ב"ק ח. (ד"ה כולן) משמע שמזיק אינו כגזל, רק כמלוה הכתובה בתורה, ויש להאריך בזה אבל אכ"מ.

ובכלל עיקר דברי המנ"ח הנ"ל צ"ב, דאף שבב"נ חייבה תורה בקטנים, מ"מ כמו שהקילה לישראל שאין חיוב מיתה על כל דבר, ואין בזה משום "מי איכא מידי דלבי"נ אסור ולישראל שרי", ה"ה הקילה דבקטני ישראל אינם מצווים, ולהעיר לבד באתי בכ"ז).

ולפי זה נראה לכאורה שאם קטן הלך לחנות וגנב כדי ליהנות, ונהנה דהיינו שגנב אוכל ואכלו כמו שמצוי בעו"ה, נתחייב לשלם על הנאתו, ואם אין לו ישלם כשהגדיל, כמו בעבד ואשה שפטורין, וכשנתגרשה האשה או נשתחרר העבד חייבין, כמו כן גם הקטן חייב. ושוב מצאתי שבשו"ת שבות יעקב ח"א סימן קע"ז מסיק כן.

אמנם אני תמה מסוגיא ערוכה בב"ק דף קי"ב ע"א דהגוזל והניח לבניו ואכלום בין גדולים בין קטנים חייבין. וע"ז דחו בגמרא קטנים מי מחייבו לא יהא אלא דאזיק אזוקי, ולכאורה מוכח דאף דאכלום לא מחייבי בתורת "נהנה". ושוב העירוני שכ"כ בשו"ת מהר"ם שייק יו"ד סי' רע"ז להעיר מסוגיא זו על ה"שבות יעקב".

וברם יש להשיב מסוגיא זו מכמה אנפי. והוא בהקדם דהרי באמת קי"ל דחיובא ד"נהנה" חמיר טובא מחיובא דמזיק,

וכדאיתא שם לעיל מיניה בדף קי"א. דהניח להם אביהם פרה שאולה וכסבורים של אביהם הוא וטבחוה ואכלוה משלמין דמי בשר בזול ולא משלמים מה שהזיקו, והיינו משום דלגבי חיובא דמזיק הוה כאנוסין [לדעת התוס' דמזיק באונס כעין גניבה פטור], או דהוה כמזיק ברשות [דהרי חזקה כל מה שתח"י אדם שלו, והיינו להרמב"ם דמזיק באונס גמור חייב, אבל מזיק ברשות פטור], אבל מדין נהנה חייבין בכל גווני. ואם כן מפורש שחיוב נהנה חמור משל מזיק, והאיך יתפרש סוגיין דמשמע דנהנה גרע ממזיק, שהרי נקטו בלשונם "לא יהא אלא דאזיק אזוקי", ומוכרח דבסוגיין לא שייך לחייבם מדין "נהנה".

והביאור בזה נראה, דמה דלא יתכן לחייב את בניו הקטנים מדין "נהנה", הוא או משום דנפרש דכאן מיירי רק על החלק שהוא יותר ממה שנהנה כלומר יותר מדמי בשר בזול עד כדי מה שהזיק, דהיי משמע דחייבין דמי כל הגזילה, וע"ז הקשו דלא גרע ממזיק, (ואפשר דכיון דקטנים אלו פרנסתם על אביהם, וגם אביהם נהנה שהאכילם, א"כ כיון דאת אביהם שייך לחייב טפי על האי הנאה, לכן לא חשיבא אכילתם לחייב אותם משום נהנה).

ולכאורה היה נראה לדחות קושיא זו בעוד דרך, דהרי רש"י שם פירש וז"ל והכא כיון דאכלום "מאן כפי להו לשלומי", ומשמע שהנידון האיך "נכופם" לשלם, אבל מעיקר הדין באמת אית בהו חיובא, וא"כ יתכן שכל הנידון הוא על לשלם בעודם קטנים, אבל לכשיגדילו אכן יתבעו אותם מדין ממוני גבך.

ונראה עוד שהאב חייב לחנך את בנו ובתו שלא לגנוב ולהזיק, ואפילו אם פטורין לשלם מדין גזלן ומזיק, מ"מ לא נפטר האב מחיובו מצד חינוך, וראוי לחנכם לשלם, ובפרט כשאכלו ונהנו, כדי שיתרגלו שהדבר הוא חמור ואינו הפקר, ולכן כדי לצאת מצות חינוך כדאי למסור להקטן בעצמו כסף כדי לשלם, או משלם האב בפניו של הקטן או לפחות מודיע לו ששלם, ורק כשהסכום הוא גדול והאבא קשה לו לשלם, לא נוכל לחייבו מדין חינוך כה"ג.

סוף דבר אם הקטן גנב מחנות ונהנה יש לצדד שחייב מדינא לשלם, ואם אין לו ירשמו שחייב וישלם כשהגדיל, ובפרט כשהגיע לעונת הפעוטות, אבל אין חיוב זה ברור עד כדי שנוכל לכופו, ומ"מ מצוה לאב לחנכו שלא להזיק ושאלם הזיק צריך לשלם, וכ"ש את מה שנהנה, ומדין חינוך אפשר שהחיוב רק כשאין הסכום גדול וכמ"ש.

ועיין עוד בס"ד להלן בענייני גניבה שהבאנו לדון אם יש לחייב את האב מדין מזיק כשמביא את בנו למקום שלא יוכל להתאפק ולגנוב ולאכול.

השוקי חמוד מסכת בבא קמא דף כב.

שאלה. קטן שהזיק ויש לו כסף, שסבו מפקיד עבורו בבנק על שמו. האם אביו רשאי לשלם מתוך חשבונו של הקטן, מטעמי חינוך?

תשובה. כתב הרמב"ם (פ"א מהלכות גניבה ה"י) ראוי לבית דין להכות את הקטנים כפי כח הקטן על הגניבה, כדי שלא יהיו רגילים בה, וכן אם הזיקו שאר נזיקין. וכן מכין את העבדים שגנבו או הזיקו מכה רבה, כדי שלא יהיו רגילים בה. וכתב המגיד משנה לא מצאתי מבואר, אלא נראה פשוט, ואפילו למאן דאמר קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו, הני מילי בעבירות שבין אדם למקום, אבל בעבירות שבין אדם לחברו ודאי לא. אבל מפרישין אותו כדי שלא יארע תקלה על ידו.

לכאורה יש להביא ראייה מדברי הרמב"ן בסוף ב"ב, שכתב שלמ"ד שעבודא לאו דאורייתא, למרות שלא חל על הלווה שעבוד הגוף, בכל זאת יורדים לנכסיו, כיון שעד שאתה כופהו בגופו, כופהו בממונו. ונראה שיש לחלק, שדין הכאת הגדול הוא כדי שישלם את מה שחייב, ואם כופים אותו בגופו, כ"ש שכופין אותו בממונו, משא"כ בקטן הכאתו, הוא כדי שלא יזיק יותר, אבל המעות שלוקחין ממנו, אינו כדי שלא יזיק, אלא כדי לשלם את מה שכבר הזיק, ובזה הקטן אינו חייב. ויתכן שאם הקטן מקושר מאד למעותיו, ואם האב יקח לו מעותיו, יקח זאת ללב, ובפעם הבאה יזהר מאד שלא יזיק, אולי יקחו ממנו, אך יתכן שבהכאה מינו את אביו שיחנכו, אך לא מינו את אביו כאפוטרופוס על קטן על ממונו של הקטן, וצ"ע.

אכן פשטות הגמרא דחיוב נהנה כאן גרע ממזיק, ואם בתורת מזיק פטור לגמרי ולא רק שאין כופין לשלם, גם בתורת נהנה פטורים לגמרי, ועל כרחך צ"ל שרש"י אזיל לשיטתיה בדף צח: דמשמע דס"ל דגם משום מזיק, קטן שהזיק חייב, שפירש שרפרם כפיה לרב אשי לשלם דמי שטר ששרף, היינו מה ששרף בילדותיה, ובהגהות אשר"י פי' שכן היא דעת רש"י שקטן שהזיק חייב לכשיגדיל, ובפשטות כוונתו היינו שחייב מדינא, ועיי' בזה בתחילת דברינו, ולכן על כרחו פירש רש"י שכל השאלה איך נכופו, אבל עצם החיוב אכן גם במזיק חייב. אמנם אגן לא קיי"ל כרש"י בזה, והדר קושיין דאמאי השוה נהנה למזיק, וע"כ צ"ל כהתירוץ הקודם דאין כאן משום נהנה וכמ"ש.

ובעיקר הנידון אם קטן חייב לשלם בתורת נהנה, הוא נ"מ להלכה גם במהנה לשוטה אם גובין ממנו מדין נהנה שאף השוטה נתחייב בה, ונשאלתי הלכה למעשה באשה שלא היה בה דעת לנהל את ביתה, ושלחו אותה בני משפחתה למוסד ממשלתי, ועסקן אחד מצא אותה שם כשהיא בוכה כל היום, ומצבה הנפשי הורע מיום ליום, והוציא כסף ושילם עבורה לאשפזה במוסד פרטי טוב, ושהתה שם כשנתיים עד שמתה, והעסקן דרש שישלמו לו הירששים כל מה שהוציא עבורה, ונתברר שהיה לה הרבה כסף, רק משום שהיתה שוטה בלי דעת לא הבינה שצריכה לשלם כדי להיות במוסד פרטי, אף שזקוקה היתה מאד לשינוי זה, והירששים טענו שאפילו אם אכן סבלה מאד, מ"מ היה לה מקום במוסד ממשלתי, ואם כי נהנית במה שעברה למוסד פרטי, אינה מחוייבת לשלם כיון שלא היה לה דעת.

והנה בברכת שמואל עמ"ס כתובות סימן ז' הביא דשאל להגר"ח על הא דאיתא בכתובות דף ל' דיש פטור קלבי"מ על מה שנהנה בעת שמתחייב מיתה, ושאל דהרי דין נהנה אינו מדין מזיק לתבוע תשלום "דמי" החפץ אלא כתובע את החפץ עצמו כתביעת ממוני גבך, שע"י שנהנה מהחפץ הוי כנתרבה ממונו על ידו של המנהנה, וא"כ איך שייפטר ע"י קלבי"מ?

ותירץ הגר"ח דזה ג"כ "כמלוה הכתובה בתורה", ופי' הברכת שמואל דכוונת הגר"ח דגם "נהנה" יסוד חיובו הוא שלא יתחייב כ"גזלן" על נטילת ההנאה, ושפיר נפטר מכך ע"י קלבי"מ ע"ש, ולפי"ז גם בעניינינו לכאורה לא יתחייב קטן ושוטה בתורת "נהנה", ועיי' בסמוך.

וברם העירוני שבספר התרומות (שער ל"ו ח"א) כתב דאף שקטן שלוה חייב לשלם כשהגדיל, שוטה שלוה פטור דמעיקרא אבדה מדעת היא ע"ש. ולא דן לפוטרו מצד שנהנה הוא מחיובים שחידשה תורה (ולאהאמור בברכ"ש הני"ל הוא מחיובי גזילה), ושוטה לאו בר חיובא הוא. ומוכח דס"ל דגדר חיוב נהנה הוא כ"ממוני גבך" ואין זה בגדר "חיוב" ולהכי שייך דין נהנה גם בקטן.

אמנם צריך לפרש דאף לדברי הגר"ח דגדר זה דנחשב כממוני גבך הוא חידוש התורה דילפינן מקראי (עיין בזה בארוכה בשערי יושר שער ג' פרק כ"ה), ולא נתחדש במקום שקלבי"מ, אבל מ"מ לענין "קטן" דמה דאינו בקנינים ובחיובי ממון הוא משום חסרון דעת לקנינים והתחייבויות, לענין חיובי נהנה שפיר י"ל דגם קטן ושוטה בכלל וכמ"ש.